

Na koga se odnosi pojam duhovni otac? Je li to rezervirano za 'mudrace' prošlih vremena i danas nema mjesta za takve? Možda je to povijest i u današnjem vremenu nema smisla baviti se duhovnim ocima. Ili je pojam duhovni otac vezan isključivo uz svećenike, monahe? Možda se odnosi i na posvećene osobe u obiteljskom životu? Jesu li svi svećenici duhovni oci? Ili, mogu li ili trebaju oci u obitelji ujedno biti i duhovni oci svojoj djeci? U ovom članku bavit ćemo se pitanjem što sve treba imati netko tko se zove duhovni otac, a na čitatelju je da zaključi koji bi odgovor bio ispravan na prethodno iznesene dileme.

Pretražujući literaturu o duhovnom očinstvu, a posebno pojmu oci, nezaobilazno dolazimo do otaca ranog kršćanstva i riznice psiholoških i duhovnih iskustava. Jednostavno, to su i prve asocijacije kada pitamo svećenike i laike – uz što vežete ili na što vas poziva pojam duhovno očinstvo ili duhovni oci? U njihovim životima dominirala je askeza i molitva. Odvojenosti i život izvan svijeta omogućio im je duboki uvid u vlastita psihološka stanja, napasti, duhovne poticaje i viđenja. U *Životu i izrekama pustinjaških otaca* nailazimo na izvanredne uvide i poticaje gdje se svatko u današnjem suvremenom životu zasigurno može naći i potpomoći u svojim dilemama i životnim situacijama.

Između očinstva u okvirima razvojne psihologije u obitelji i razvoja duhovnog očinstva postoje poveznice i sličnosti, poput prijenosa očinstva ili stila roditeljstva. Zatim, obratimo pozornost na razvoj privrženosti a kod duhovnog očinstva kompenzacijskog učinka, tj. premještanja objekta privrženosti ako su bili problematični odnosi privrženosti. U tom procesu svakako čimbenik privrženosti ne treba sagledavati deterministički jer možemo ući u opasnost psihoanalitičke determinacije. Očinstvo i duhovno očinstvo uključuju i razvoj zrele i uravnotežene osobnosti i muževnosti, seksualnosti. O različitim će elementima dalje kroz tekst biti riječi, ali prije ćemo sagledati dimenzije religije i duhovnosti koje su bitne za razmatranje duhovnog očinstva.

U *psihologiji religioznosti* religija se određuje kao organizirani sustav vjerovanja i bogoslužja koji stavlja Boga u središte. Uz riječ religija i religioznost veže se normiranost, moralna načela, religijski autoriteti i institucije. Religija je istodobno i individualna i institucionalna jer organiziranost uključuje i individualno te posebno važno, religioznost razumijeva/razumije zajedništvo jer *religare* znači vezati se – zajedništvo. Uz pojam religije i religioznosti, nezaobilazno dolazi pojam koji je danas *in*, a to je duhovnost.

Duhovnost dolazi od riječi *spiritualitas* što znači – disati, dah. Psihološki vrlo važno, pojam se duhovnosti veže uz nematerijalno, duhovnu materiju. U psihološkom smislu ‘osobnija’ koncepcija koja uključuje dinamičke procese unutar osobe, jedinstven je i osobni odnos prema duhovnoj stvarnosti. Potraga za Bogom, nadnaravnim i traženje smisla osobne je naravi i tiče se cjelovite osobe, njezine dubine koja je i samom čovjeku nepoznata.

Na Zapadu je već neko vrijeme trend polarizacije religije i duhovnosti u institucionalnoj i individualnoj domeni: ignorira se činjenica da svi oblici duhovnosti imaju ekspresiju u socijalnom kontekstu, ali i svi oblici organizirane duhovnosti proistječu iz pojedinačnog. Galopirajući je trend utjecaja SBNR (*Spirituality But Not Religious*) fenomena na Zapadu. U javnost se stječe dojam kako je implicitno shvaćanje ili osjećaj kako je duhovnost dobra, a religioznost ne te se svi oblici negativnosti vežu uz religiju, religioznost, a ne duhovnost. To je kontekst suvremenih kretanja u društvu koji je omeđen trenutačnim političkim i ideološkim okvirima. Mnoga duhovna i religijska iskustva nastala su upravo predajama i u okviru organiziranoga religijskog konteksta. Konceptualno, metodološki i iskustveno vrlo je teško razdijeliti religioznost i duhovnost. Psihologija religioznosti uglavnom je jasna, religioznost i duhovnost nedjeljive su (Hill i Pargament, 2008.). Možemo to jasno vidjeti na primjeru *predaje* koja je važan element religioznosti, ali istodobno i duhovnosti! Otac *predaje* Sinu, ali i u obitelji predaja ide s oca na sina. Upravo *predaju*, među ostalim, ističu duhovni oci kao važnu dimenziju duhovnog očinstva.

Za psihologiju religioznosti središnji je pojam i proces unutar čovjeka vjera i vjerovanje. Vjera kao središnji psihološki proces religiozne osobe vrlo je kompleksan. Vjera u sebi sadržava *odnose* koje opisujemo trodimenzionalnim modelom – odnos prema Bogu, sebi (*ja, self*) i drugima. Vjera uključuje *intelektualnu*,

emocionalnu i *motivacijsku* dimenziju čovjeka, ali i sadržava nešto što, konačno, čini vjeru, a to je *nadnaravna* dimenzija.

S pomoću središnjeg psihološkog procesa a koji je vjera, čovjek biva, prema Š. Š. Čoriću (2003.), obuzet onim što mu nezaobilazno pripada. Odnosi se na cjelovitog čovjeka: svjesni i nesvjesni elementi strukture ličnosti. Osoba biva obuzeta, posjeduje strast za beskonačnim, a to je nedokučivo čovjeku. Iz tog razloga, nisu dovoljni intelekt, emocije i motivacija, već nadnaravni element koji se gleda kao dar osobi. Navedena tri elementa u čovjeku ne stvaraju vjeru, to čini četvrti nadnaravni element. Iz navedenog razloga, mnoge tradicije njeguju važnost nutarnjeg života (*inner life*). U njemu se njeguje jedinstven stav, odnos osobe prema nadnaravnom. Nutarnji je život središte, što ćemo vidjeti, *otaca*, koji se prihvaćaju kao *duhovni oci*.

Težnja čovjeka usmjerena je prema *nadnaravnom*, nečem što se ne može neposredno obuhvatiti osjetilima, kognicijom, emocijama i motivacijom. To je sadržaj vjere, koji je čini onim što ona *jest*, vjerovanje uključuje nesigurnost i sumnju jer inače u psihološkom smislu vjera i vjerovanje iščezava. Upravo tako, element neizvjesnosti potvrđuje vjeru i ne može se izdvojiti, jer ako se izdvoji, isključuje beskonačno i čovjeku nedohvatljivo. Vjera i vjerovanje kao psihološki procesi tu se gube, jednostavno iščezavaju i prestaju biti ono što jesu. Prema tome, jasno je kako je psihološki iznimno važno u svojem nutarnjem životu prihvatiti element neizvjesnosti u vjeri i kako nama nikada ne može biti sve jasno, dohvatljivo i spoznatljivo. To se jednostavno protivi naravi vjere. U izričaju, ponašanju osobe vjere, vjera se potvrđuje elementom neizvjesnosti kojim je prožeta cijela osoba.

Vjera i elementi vjerovanja prožeti su svakodnevno kroz čovjekovu svijest, način govora i postupanja s drugima. Čovjekova je svijest vrlo složena i još je čovjek nije definirao i ne zna jednoznačno što je to svijest. No znamo da obuhvaća određene elemente od svjesnosti vlastitih nutarnjih procesa, misli te govora i ponašanja prema vani (*behavior*), ali i primanja informacija iz vanjskog svijeta. Čovjeka *vjere* vidi se i prepoznaje prema svim navedenim elementima. Intrinzično je motivirana vjera ta koja bi trebala i povezivati i harmonizirati elemente svijesti i ponašanja te, prema tome, istinski odnos čovjeka prema Bogu i svagdanji odnos čovjeka s drugim čovjekom čine jednu koherentnu cjelinu i u korelaciji su. To je vertikalno-horizontalna dimenzija vjere koja uz dimenziju odnosa prema sebi, čini već navedeni vrlo

važni trodimenzionalni model vjere. Nerazvijenost bilo koje od navedenih triju dimenzija, gubi se cjelina i osoba se može naći u jednom od nebrojenih problema.

Prema sv. Grguru Nazijanskom (329. – 389) koji se bavio pitanjem Trojstva i u svojem se vremenu borio protiv teologije koja služi za vježbanje intelekta, smatra kako se istinski duhovni otac prepoznaje po tome kako drugoga približava Bogu. Voditi i savjetovati drugu osobu umjetnost je nad umjetnošću i znanost nad znanosti (Orations, 2:16). U svojem radu nastojao je voditi druge poznatim koracima od pročišćenja, preko prosvjetljenja do posvećenja. O navedenim koracima iscrpno je govorio i pisao sv. Ivan od Križa u poznatim djelima *Tamna noć duše* i *Uspón na goru Karmel*.

Briga o drugoj osobi, prema sv. Grguru Nazijanskom, treba počivati na sljedećim postavkama: 1) osjetljivosti na individualne razlike; 2) realističnoj procjeni druge osobe; 3) primjeni duhovnih lijekova.

Ako samo površno pretražimo recentnu literaturu iz psihologije religioznosti, vidjeti ćemo koliko su upute sv. Grgura iz trećeg stoljeća aktualne u suvremenim kretanjima u području mentalnog zdravlja. Osjetljivost na individualne razlike odnosi se na razlike u konstituciji, temperamentu, osobnosti i načinu života. Sv. je Grgur smatrao kako su u tim dimenzijama veće razlike nego u fizikalnim, antropometrijskim mjerama. Također, biti *impersonal* i *insensitive* nosi sa sobom posljedice uopće nemogućnosti duhovnog savjetovanja i može usmjeriti osobu na vrlo trnovit i nesiguran put. U suvremenim istraživanjima u psihologiji religioznosti ističe se pojam suosjećajnosti (*compassion*) koji je iznad procesa empatije. Suosjećajnost omogućuje staviti se, zaista, u tuđu kožu ili obući nečije cipele i takva suosjećajnost uz istodobnu molitvu i prisutnost Duha jest preduvjet za duhovno očinstvo. U svagdanjem radu s drugima, nije dakle dovoljna empatija i nerijetko će nas odvesti i na put *samosagorijevanja*, umora i iscrpljenosti.

Druga postavka, realistična procjena druge osobe, odnosi se na sagledavanje osobe koja je 'ispred nas' u njezinu kontekstu, kako individualnom tako i društvenom. Duhovno savjetovanje može biti vrlo pogubno ako nije usmjereno na osobu i ako je neosjetljivo na *trenutak u kojem je osoba*. Duhovni otac treba biti slobodan od *vlastitih gledišta*, a što će se kasnije jasnije vidjeti kroz važnost u drugim dimenzijama i područjima. Jedno-

stavno, čovjeka treba savjetovati ovisno o kontekstu. Projekt u kojem sudjeluje i Sveučilište u Splitu zajedno s cijenjenim NTNU sveučilištem u Trondheimu, nosi naslov – *Health in Context*. U uvodnom dijelu projekta jasno stoji: *The context we live in is crucial for our health and our experience of it. Context includes family relationships, culture, health care and society*. Zdravlje se i prema definiciji Svjetske zdravstvene organizacije (WHO) određuje u kontekstu: *We define health as more than just the absence of disease. We define health as physical, mental, social and spiritual well-being* (WHO, 1986). Dakle, 16 stoljeća nakon sv. Grgura, ističe se važnost sagledavanja čovjeka u kontekstu, prvo, individualnom kroz vlastitu povijest, autobiografiju i iskustva, a zatim i društvenom koji utječe na svakog čovjeka.

Treća postavka, primjena duhovnih lijekova, naslanja se na prethodne dvije, a to znači da post, molitvu, askezu, čitanje Sv. pisma i druge lijekove, treba savjetovati u onoj mjeri ovisno o interindividualnim razlikama i kontekstu osobe. Sv. Grgur naglašava kako to nije isključivo procjena vlastita (od duhovnog oca), već vođena molitvom i nadahnućem tj. dolazi od Oca. To možemo samo uronjeni u vjeri i molitvi o čemu smo prije naglasili kada je bilo riječi o psihološkom središtu duhovnosti i religioznosti.

Drugo je ime ranog kršćanstva sv. Pahomije (287. – 347.) koji se smatra ocem cenobitskih samostana. On je još u četvrtom stoljeću naveo kako duhovni otac treba biti čovjek tradicije, čovjek Biblije, čovjek molitve, čovjek poniznosti, čovjek upravljanja, čovjek čuda i vizija. U djelu *Vita Prima Graeca* kazane se karakteristike navode kao međusobno povezane i ovisne, jer netko bez tradicije ne zna kako moliti, čovjek bez molitve ne može razlučivati dubine Pisma, čovjek bez poniznosti ne može upravljati u ime Isusa Krista (Presbyter, 2009). Kroz molitvu čita se dubina Pisma, govoreći današnjim psihologijskim rječnikom, internaliziraju se riječi – čitajući tijelom, srcem, emocijama, uživljavanjem i stvaranjem slika. Tu treba sudjelovati cijela osoba.

Zajednička je crta koja spaja sv. Grgura i sv. Pahomija poniznost u stalnoj molitvi što je ključno da se bude uopće duhovni otac jer je samo takav otac u odnosu s Bogom i biva nadahnut Duhom Svetim te takav prenosi savjet duhovnoj djeci. To je istinsko duhovno očinstvo. Suprotno, ako je otac zaokupljen *vlastitim*, tada je u velikoj opasnosti o kojoj jasno govori naš suvremenik Fabrice Hadjadj u djelu *Vjera zlih duhova*. Govori upravo o profinjenoj oholosti koja se očituje u djelima koja radimo prema vla-

stitim željama. Kruna je takve oholosti, istodobna misao kako radimo nešto dobro i za dobrobit. Raditi dobro jer mislimo da je to dobro, tako činiti i prikazivati, središte je profinjene oholosti. Takvo dobro nije nadahnuto poniznošću i molitvom već vlastitim prosudbama i željama. Tu nema, psihološki gledano, vertikalne dimenzije, već je odnos prema sebi ugrađen u horizontalnu dimenziju, tj. odnos prema drugima – a sve u vjeri dobrih djela!

Ako otac i sin zajedno kroče kroz život u istini i slobodi, prihvaćanju cjelovitosti i neponovljivosti druge osobe, možemo reći kako su *istinski* – duhovni otac svojem sinu. Između oca i sina treba biti duh i to Duh Sveti koji će prenijeti odnos Gospodina prema učenicima. Ako između oca i sina nema Duha Svetoga, tada će odnos između oca i sina prebivati u tijelu i volji oca i sina koji se tada ne mogu nazivati istinski duhovni oci i sinovi. U psihološkom odnosu, takav otac i sin zadržani su na razini odnosa na Zemlji. Duboko psihološko prihvaćanje Isusa Krista kao duhovnog oca, kao modela svih duhovnih otaca jest osnovni preduvjet. Tu se susreće vjera i vjerovanje s modelom duhovnog oca. U molitvi srca i razmatranju Pisma, uživljavajući se u tijelo Krista kročimo prema volji Oca, psihološki se kao *sin* sjedinjujući s Ocem poprimamo kvalitete duhovnog oca. Upravo tako i Gabriel Bunge navodi – Nitko ne može biti duhovni otac nekome drugomu, dok sam nije bio duhovni sin. Duhovni sin razvija se prema ocu u poniznosti, molitvi i askezi.

Osim elemenata nutarnjeg života svećenika o kojima je bilo riječi, na putu prema poniznosti, molitvi i askezi ne smijemo zaboraviti samokontrolu. Proces koji veže i određuje odnos između emocionalne zrelosti i duhovnog sazrijevanja jest *samokontrola* koja se očituje u nizu aktivnosti od jela, pića, seksualnosti i potrošnje. Snagu volje zamijenio je pojam samokontrole gdje nutarnji život biva značajno narušen ako nije razvijena. Upravo su duhovni oci ranog kršćanstva bili prepoznatljivi po treniranju samokontrole. Zar se čovjek promijenio od tada?

Nažalost, askezu i odricanje duhovnih otaca mnogi gledaju kao zastarjelo i dijelom povijesti dok neke discipline, poput yoge i sl., prihvaćaju kao *in* ili suvremene, a starije su od kršćanstva.

Psihološko duhovna poveznica reflektira se odnosom dviju dimenzija: emocionalne zrelosti i duhovnog rasta. Emocionalna zrelost i sazrijevanje, među ostalim, očitovat će se u kvaliteti odnosa prema drugima (horizontalna dimenzija).

Razlučivanje je jako važno i onaj tko ne razlučuje, kažu oci, biva sve dalje i dalje od Boga.

Osim samokontrole, razina inteligencije također je prediktor duhovnog očinstva koji je pokazan u nizu istraživanja (McGlone, G. i Sperry, L., 2012), a povezan je s boljom adaptacijom.

Konačni, psihološki identitet s Ocem, Kristom postiže se *svršetkom*, žrtvom. U psihologiji navodimo različite vrste žrtve, a posebno u kontekstu duhovnog očinstva i tema koje smo prošli jest – aktivna žrtva. Ona znači raditi nešto za nekoga u ljubavi i ne tražiti ništa za uzvrat. Uz navedeno, ključnim se čini psihološko stanje osobe koja se aktivno žrtvuje. U aktivnoj žrtvi prisutan je mir, zadovoljstvo i nema popratnih stanja poput depresije ili strahova i anksioznosti. Suprotno, pasivnu žrtvu, koja je često prisutna u svakidašnjim komunikacijama, prati posljedično upravo nezadovoljstvo, ljutnja, depresija ili neka druga negativna psihološka stanja. Sv. Terezija iz Kalkute za žrtvu je govorila kako je to voće ljubavi – žrtva potvrđuje ljubav.

Sažimajući uvide duhovnih otaca i dimenzije u okviru psihologije religioznosti, duhovni otac prolazi trnovit i ne lagan put od pročišćenja, preko prosvjetljenja do sjedinjenja. Možemo upotrijebiti i sliku uspona na Goru Karmel ili uspona Klimakovim ljestvama do sanktifikacije vlastitog života, pri čemu se sin, kako smo naveli iz iskustava duhovnih otaca i dijelom sinteza psihologije religioznosti, na putu prema duhovnom ocu, koristi poslušnosti, poniznosti, suosjećajnosti, askezom, molitvom, razlučivanjem i ljubavi. Uz navedeno, duhovni oci uravnotežene su mentalno zdrave osobe koje imaju sličnosti s ocima u obitelji te su prošli sličan put – kao sin, s oca na sina do oca.